

DIASZPÓRA INTÉZMÉNYEK

HERMANN GABRIELLA

Az igazság legyőzhetetlensége

A Magyar Emberi Jogok Alapítvány (HHRF) érdekvédelmi tevékenységének rövid története, kapcsolathálói, ideológiai és infrastrukturális háttere (1976–1989)

„*Ha elegen vagyunk, akik elmondjuk az igazat, mi válunk legyőzhetetlenné*”.¹

Az amerikai kormány és törvényhozás előtt a magyar nemzeti kisebbségek állapotáról mélységében informáló, és azok érdekeit e hivatalos szervek által is elismert módon mai napig képviselő *Magyar Emberi Jogok Alapítvány (Hungarian Human Rights Foundation – HHRF)* legnagyobb eredményének tekinthető, hogy 1987-ben Ceaușescu lemondott a Romániának 1975-től kezdve folyamatosan biztosított legnagyobb kereskedelmi vámkedvezmény, az ún. Most Favored Nation (MFN) státusáról. A kommunista pártvezér ezt azelőtt tette, mielőtt az Egyesült Államok a különböző érdekvédelmi szervezetek hosszan tartó lobbitevékenységének, egyre növekvő kongresszusi tiltakozásnak köszönhetően és egyéb kedvező körülmények hatására elfogadott kereskedelmi törvények keretében maga vonta meg volna azt.

Amíg Magyarország mint szocialista állam egyfajta, „hivatalos csend politikáját” követte, „programozott amnéziában” szenvedett a magyar nemzeti kisebbségek sorsát tekintve,² addig a diaszpóra magyarsága továbbra is aggodalommal követte a Kárpát-medencében élő nemzettársainak sorsát. A Kelet és Nyugat

* A szerző a Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Karának doktorjelöltje. E-mail: hermanngabriella@gmail.com

¹ Hámos László: *A nyugati magyarság felelőssége: eredmények és feladatok*. Hámos László előadása az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem Akadémiai Napokon, 1989. május 1-én. (Továbbiakban: Hámos, 1989.)

² Ludanyi András: *Programmed Amnesia and Rude Awakening: Hungarian Minorities in International Politics, 1945–1989*. In: Romsics, Ignác (ed.): *20th Century Hungary and the Great Powers*. Boulder, CO; Highland Lakes, NJ: Social Science Monographs; Atlantic Research and Publications; New York: Distributed by Columbia University Press, 1995. 307–336.

szembenállása és kezdetben a nyugati kormányok által támogatott antikommunista emigrációs tevékenység,³ később pedig maga a diaszpóralét kényszerhelyzete és a nyugati társadalomba való egyre mélyebb beágyazottság kettőssége kitermelt egy sajátos „diaszpórapolitikus” embertípust, aki az egyre táguló transznacionális politikai térben mozog, és akinek tevékenységére úgy a befogadó ország és a kibocsátó ország politikai intézményei, kapcsolathálói, mint a diaszpórák egymás közötti kapcsolatrendszere is befolyással bírnak.⁴

Az eddigi kutatások elsősorban az érdekvédelmi tevékenység sikereinek előfeltételeit vizsgálták, azokat a befogadó országhoz történő alkalmazkodási képesség felől közelítették meg.⁵ Jelen tanulmány ezt a képet azzal szándékozik kiegészíteni, hogy mindez az első generáció által létrehozott szervezetek tapasztalata, tudásátadása és támogatásának hálójába illeszkedik bele, és abból kinőve tudott kibontakozni, azaz a diaszpórák egymás közötti kapcsolatrendszere is befolyást gyakorolt a szervezet által kifejtett tevékenységre. A tanulmány célja az is, hogy felhívja a figyelmet az amerikai magyarok különböző generációi által képviselt értékülönbségekre, hiszen a különböző időszakok gazdasági és politikai emigrációs hullámai által létrehozott amerikai magyar diaszpóraszervezetek⁶ „kis világai” mind egyfajta hibrid, egymással sokszor konkurens,⁷ hozott értékekre épülő, sajátos közösségi kultúrát képviselnek.⁸

A szerző e szervezet történetét nem kronologikus rendben, hanem koncentrikus körökben dolgozza fel: kevésbé érdekvédelmi tevékenységének módszereire fókuszál, ehelyett annak rövid kronologikus tárgyalása mellett szociológiai és ideológiai hátterét vizsgálja, és kísérletet tesz annak bemutatására, hogy működése folyamán milyen együttműködések tudott kialakítani más amerikai magyar szervezetekkel, melyek tovább segítették a munkáját. Nem tér ki ugyanakkor azon

³ Erről bővebben I. Zake, Ieva: *Anti-Communist Minorities in the U.S. Political Activism of Ethnic Refugees*. New York, NY: Palgrave Macmillan, 2009.

⁴ Laguerre, Michael S.: *Diaspora, Politics and Globalization*. Gordonsville, VA, USA, Palgrave Macmillan, 2006. 164. Laguerre elméletéről és más diaszpórapolitikusok tevékenységét rendszerben vizsgáló elméletekről l. bővebben: Hermann Gabriella: A diaszpórapolitika koncepciójának különböző aspektusai és lehetséges tanulságai a kutatás számára. *Kisebbségkutatás*, 2015/2. 54.

⁵ Kovács Eszter: The power of second-generation diaspora: Hungarian ethnic lobbying in the United States in the 1970–1980s, *Diaspora Studies*, 2017. Published online: 08 Nov 2017. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09739572.2017.1398374>; Uő: Challenging the Conventional Wisdom on Ethnic Lobby Success in the United States: the Case of HHRF. *Minority Studies*. 2013, No. 15., 199–222.; Ludanyi András: Hungarian Lobbying Efforts for the Human Rights of Minorities in Rumania: The CHRR/HHRF as a Case Study. *Hungarian Studies*, 1990, Vol. VI, No. 1., 77–90

⁶ Papp Z. Attila: *Beszédből Világ. Elemzések, Adatok Amerikai Magyarokról*. Budapest: MTA KKI, 2008. 35.

⁷ Uo., 35. Erre számos példa akad az Amerikai Erdélyi Szövetség történetében is.

⁸ Uo., 425.

szervezetek álláspontjának a bemutatására, amelyekkel nem alakult ki sikeres kooperáció. A különböző generációk által alakított szervezetek alapfilozófiájának összehasonlítását követően a tanulmány a szervezet érdekvédelmi tevékenységének rövid, teljességre nem törekvő történetét, finanszírozási és infrastrukturális bővülését, végül más amerikai magyar szervezetekkel végrehajtott közös akcióit követi az 1980-as évek végéig. A tanulmány ugyanakkor sem a HHRF által lobbizott kongresszusi képviselők, szenátusi tagok véleményét rögzítő interjúkat, sem archív videóanyagokat, sem kormányzati levéltári forrásokat nem használ fel. E források és más nemzetközi szervezeti levéltári anyagok feltárása és felhasználása további kutatások feladata.

A II. világháború utáni politikai emigrációs hullám első és második generációjának eltérő háttere

A HHRF tevékenysége szorosan összefügg az előtte járó politikai emigráció tapasztalataival, abból nőtt ki, ugyanakkor gyökeresen különbözött attól mind felfogásában, mind módszereiben. Ennek okai az eltérő szocializáció, az amerikai mentalitás és a teljesen eltérő életpasztalatok voltak.

A II. világháború után alapított *Amerikai Erdélyi Szövetség* (AESZ) volt az első, kifejezetten a romániai magyarság érdekvédelme céljából létrejött szervezet. Vezetője Teleki Béla volt, aki az *Erdélyi Párt* (EP) volt elnökeként, nem hivatalosan kinevezett, hallgatólagosan elfogadott doyenje volt a romániai magyar származású emigránsoknak,⁹ és azok képviselőjeként működött az *Amerikai Magyar Szövetség* (AMSZ) kereteiben (mivel az AMSZ Külügyi Bizottságának elnöki tisztségét is betöltötte egy ideig).¹⁰ Kolozsváron született, Teleki Pál volt miniszterelnök távoli rokonaként grófi családból származott. Jogi tanulmányai elvégzése és az I. világháború után családjának zsidói birtokát vezette,¹¹ miközben az 1936-tól a kisbirtokosokat, kiscgazdákat megcélzó, továbbképző, gazdaság szervező *Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület* (EMGE) alelnökéeként, majd 1939-től elnökeként¹² a két világháború közötti kisebbségi értelmiségiekre jellemző népszolgálat szellemében fejtette ki a mezőgazdaság fejlesztésére irányuló tevékenységét.¹³ A második bécsi döntés után behívott észak-erdélyi magyar képviselőkől megalakuló EP 1941-ben elnökévé választotta. Másokkal együtt sokat tett azért,

⁹ Száz Zoltán: *Erdély védelmében*. Budapest – Washington: Bíró Family Kft., 1996. 59.

¹⁰ Uo.

¹¹ Borbándi Gyula: *Magyar politikai pályaképek. 1938–1948*. Budapest: Európa, 1997. 450–451.

¹² Bárdi Nándor: Az Erdélyi Párt és a regionális politika, *Magyar Kisebbség*, 2003/2–3. 134.

¹³ Oláh Sándor: A népszolgálat eszméje Erdély felemelésében, 1940–44. In: Bárdi Nándor – Filep Tamás Gusztáv – Lőrincz D. József (szerk.): *Népszolgálat. A közösségi elkötelezettség alakváltozatai a magyar kisebbségek történetében*. 2015. 78.

hogy Észak-Erdély megmeneküljön a harcok következményeitől,¹⁴ 1944-ben egyik kezdeményezője volt a kolozsvári *Magyar Tanács* létrehozásának és a város békés átadásának.¹⁵ A bevonuló szovjet csapatok letartóztatták, átadták a magyar hatóságoknak, majd – bizonyítékok hiányában nem lehet tudni, hogy baloldali politikusok közbenjárására, vagy azért, mert nem tudtak vádat emelni ellene¹⁶ – 1945 októberében szabadon engedték.¹⁷ Ezután Budapesten újra orosz fogságba került. Mivel itt életfogytiglani börtönre, Romániában pedig halálra ítélték, menekülnie kellett. Családját Romániában hátrahagyva előbb Ausztriába, végül az Amerikai Egyesült Államokba emigrált, és New Yorkban történő letelepedése után ingatlanügynöki tevékenységbe fogott. Emigrálása után szoros munkakapcsolatot ápolt a volt észak-erdélyi magyar elit kivándorolt tagjaival, akik az 1952-ben megalakult és pár évvel később¹⁸ már az ő elnökle alatt működő AESZ-ben is fontos vezető szerepet töltöttek be. E sokszor arisztokrata származású volt politikusok, újságírók, közgazdászok és más foglalkozású emigránsok, a korábbi, Horthy rezsimhez igazodó szélsőséges megnyilvánulásait félretéve, az új politikai helyzethez alkalmazkodva, szakterületeiknek és legjobb tudásuknak megfelelően igyekeztek továbbra is hasznossá tenni magukat honfitársaik érdekében.

Ezzel szemben a CHRR alapító tagjai, így Hámos László, valamint barátai vagy a II. világháború utáni politikai emigráció leszármazottai, vagy pedig 1956 után érkezett fiatal menekültek voltak. Előbbiek a magyar cserkészletben és más magyar közösségekben szocializálódtak, de már amerikai egyetemeken folytattak tanulmányokat (mint például Brogyányi Jenő és Latkóczy Emese), utóbbiak szintén kivétel nélkül a legjobb amerikai egyetemeken szereztek első- vagy másoddiplomát (mint Veress Bulcsú és Nagy Károly). Az egyik fő alapító tag, Hámos László Hámos Ottó felvidéki arisztokrata és a székely rabonbán Sándor családból származó AESZ-tag, Sándor Margit 1951-ben Párizsban született fia, valamint a CHRR megalapításakor szintén AESZ-tag Koréh Ferenc veje volt. Ilyen módon édesanyján

¹⁴ Borbándi, 1997. 450–451.

¹⁵ Bárdi, 2003. 134.

¹⁶ Balogh Edgár 1944 őszén együtt dolgozott Telekivel. Teleki elhurcolása után R. J. Malinovszkij marsallhoz levelet intézett több más baloldali szereplővel együtt, bár a hivatalos kommunista párttagok megtagadták az aláírást. Hasonló levelet intézett 1945 májusában Erdei Ferenc belügyminiszternek is Demeter Jánossal, Csögör Lajossal, Jordáky Lajossal, Veress Pállal és Simó Gyulával, melyben fogva tartásának mielőbbi megszüntetését kérték, igazolva múltbéli szerepét. Az 1944 szeptemberében Budapesten megrendezett Minisztertanácscon Teleki az erdélyi magyarság baloldali orientációja mellett érvelt, mint ami az egyetlen túlélési opció. L. Tibori Szabó Zoltán: *Teleki Béla erdélyisége. Embernek maradni embertelen időkben*. Kolozsvár: Nis Kiadó, 1993, 49–51.)

¹⁷ Borbándi, 1997. 450–451.

¹⁸ Az, hogy Telekit mikor választották meg pontosan az AESZ ügyvezető elnöki pozíciójára, eddigi kutatások alapján nem derült ki, így sem irathagyatékából, sem a szervezet által működtetett folyóiratból, a *Transylvania Erdélyi Tudósítóból*.

keresztül – távoli rokonok lévén¹⁹ – nemcsak a romániai magyar származású diaszporaközösség doyenjével, Teleki Bélával állt közvetlen kapcsolatban, hanem Koréh Ferenc rádiós tevékenységének előnyeit és kapcsolatrendszerét is élvezhette, amely különösen a CHRR megalapításának első pár évében volt kulcsfontosságú. Iskoláit ugyanakkor már az Egyesült Államokban végezte, New Jersey-ben, amerikai magyar közegben és a New York-i cserkészetben szocializálódott, ezután egy Massachusetts-i gimnáziumba került, majd a University of Pennsylvanián folytatott tanulmányokat, miközben egy jogi adminisztrációs irodában helyezkedett el. Ezt követően saját ügyvédasszisztensi dokumentációs vállalatot alapított és vezetett Manhattanben, amely mellett folyamatosan végezte emberi jogokért folytatott érdekvédelmi tevékenységét.²⁰

Emellett mindegyikük az 1970-es évek polgárjogi mozgalmaiban is részt vett, ugyanakkor a II. világháborús emigránsok leszármazottaiként kiemelkedőbb etnikai identitással és a politikai menekültek „traumatikus élményével” rendelkeztek, ezért voltak hajlandók politikai aktivitást felvállalni romániai honfitársaik érdekében.²¹

A CHRR megalapítása, érdekvédelmi tevékenységének alapja és története 1983-ig

E fiatalok az 1970-es évek közepén létrehoztak *Fiatall Magyarok Munkaközössége* néven²² egy önképző kört a New York-i Magyar Házban. 1975-ben egy ún. Érdekvédelmi Figyelő és Tájékoztató Tanácsot is alapítottak, melynek célja az volt, hogy a gazdasági érdekek miatt a nyugati médiumokban megjelent szándékos hamisítások, ferdítések, vagy az egyszerű tájékozatlanság, információhiány következtében a magyarságra nézve sérelmes adatok szerzőjét, létrehozóját helyesbítésre késztesse.²³ A Munkaközösség emellett az ún. Árpád Ifjúsági Klubbal együtt gyűjtést is szervezett 1975-ben a romániai árvízkárosultak javára, valamint illusztris emigráns magyar előadókat hívtak meg saját életükről szóló előadások tartására, és színdarabokat adtak elő.²⁴

¹⁹ Bárdi Nándor, Stefano Bottoni és Kovács Eszter interjúja Hámos Lászlóval. Kisebbségkutató Intézet, Társadalomtudományi Kutatóközpont, Magyar Tudományos Akadémia, 2016. július 5. (Továbbiakban: Hámos, 2016.)

²⁰ Hámos László életrajza. HHRF digitalizált archívuma, III.B. Hamos_Laszlo_biography, valamint Hámos, 2016.

²¹ Kovács, 2017. 5.

²² HHRF digitalizált archívuma. VII. (B) Miscellaneous Organizations & Activities [Chrono], VII. B. Fiatall Magyarok Munkaközössége. 18.

²³ Uo.

²⁴ Hámos László szerzőnek adott személyes közlése, Budapest, 2010. decembere (továbbiakban Hámos, 2010.); HHRF digitalizált archívuma, Fiatall Magyarok Munkaközössége. 18.

Az önképzőkörbe járó fiatalok a sajtófigyelésnek köszönhetően értesültek a szintén 1975-ben, a *Neue Züricher Zeitung* által nyilvánosságra hozott, magyar egyházakat is súlyosan károsító román rendelkezésekről,²⁵ amelyek miatt egyre elkeserítőbbnek ítélték a romániai magyarság helyzetét, s eldöntötték, hogy cselekedni fognak. Ennek érdekében Brogyányi Jenő, a vietnámi háború elleni tüntetések rendszeres résztvevőjének²⁶ javaslatára komoly tüntetést kezdtek szervezni a romániai ENSZ misszió New York-i épülete elé. Realizálva azt, hogy az akkori-ban működő magyar szervezetek alapszabályainak egyike sem engedélyezett ilyen jellegű „politikai” tevékenységet,²⁷ a rendőrségi engedély űrlapjait kitöltve egy hivatalos, akkor még ad hoc jellegűnek szánt szerveződés alapítására szánták el magukat, amelynek a *Committee for Human Rights in Rumania*, azaz *Romániai Emberi Jogokért Bizottság* (továbbiakban CHRR) nevet adták,²⁸ de amely ebben az időben még nem öltött kötött formai kereteket.

A tüntetés szervezésének ötletére a már korábban a romániai magyarság megsegítésére alapított emigrációs szervezetek, különösen az 1952 óta működő AESZ tagjai – akikhez a később megalakult CHRR tagjait rokoni és baráti szálak fűzték – különböző módon reagáltak.²⁹ Teleki Béla a tüntetés ötletét mindvégig ellenezte, többször személyesen felelősségre vonva Hámost, mivel úgy vélte: tervezett akciójukkal csak ártanak az ott élő magyarságnak. Ugyanakkor kezdeményezésüknek egyre több fontos támogatója akadt. Ilyen volt Hámos László akkori apósa, az AESZ alelnöke, Koréh Ferenc, aki minden héten meghívta Hámost a Szabad Európa Rádióban közvetített, romániai magyarokról szóló, saját állandó műsorába.³⁰

A két órán keresztül sugárzott beszélgetések mellett Hámos és társai igyekeztek egy megfelelő színvonalú hirdetést is megjelentetni valamelyik vezető amerikai újságban. Az eredetileg pénzühiány okán nagyon rövidnek szánt reklám ötlete helyett, amikor az egyik híres reklámügynökségnél dolgozó Bázsza Csabával³¹ sikerült kapcsolatot teremteni, vele együtt előbb egy, a *New York Times*-ban megjelent, Ceaușescu éltető propagandacikkre írt választ fogalmaztak meg, melyet a *Times* le is hozott. Az erre érkezett, ugyanitt publikált, egy romániai Fulbright-ösztöndíjas tollából származó propagandisztikus válasz annyira feldühítette a fiatalokat, hogy

²⁵ Hámos Lászlóban ezt a képet több korábbi erdélyi útja is megerősítette. Hámos, 2010.

²⁶ *Mégis / And Yet*. Dokumentumfilm. Rendező, forgatókönyvíró: Domokos János, szakértők: Kovács Eszter, Stefano Bottoni. Ikonofil Bt. – Dunatáj Alapítvány, 2019.

²⁷ HHRF digitalizált archívuma. III. (A) Legal Files [Chrono], III. A. Alapszabály és jogi iratok. 8.

²⁸ A CHRR megszervezésére vonatkozó minden adatot Hámos László személyes interjú keretében bocsátotta a szerző rendelkezésére 2009 és 2010 decemberében.

²⁹ Erről bővebben lásd a CHRR ideológiáját a következő alfejezetben.

³⁰ Hámos, 2010.

³¹ Bázsza Csaba a Columbia Universityn végezte korábban tanulmányait, amely lehetővé tette számára az állás betöltését. *Bázsza Csaba élete*. http://csababazsa.com/His_Life.html (Letöltés ideje: 2011. november 16.)

közösen úgy döntöttek, egy komolyabb újságcikket jelentetnek meg, és a tervezett tüntetést ebben fogják meghirdetni.³²

A *New York Times*-ban majdnem egy teljes oldalt kitevő hirdetés 1976. május 7-én jelent meg, s a másnap délután kettőre, a román ENSZ misszió épülete elé összehívott tüntetésen való részvételre történő buzdítás mellett alaposan végigtárgyalta a romániai kisebbségeket diszkrimináló rendelkezéseket, majd számba vette azokat a nemzetközi jogi és az amerikai alkotmányban lefektetett kötelezettségeket, amelyeket Románia ezzel a gyakorlatával megsértett. A cikk utolsó passzusa felszólította az Egyesült Államokat, hogy álljon ki az emberi jogok mellett: az Amerikai Kongresszust arra szólította fel, hogy a Romániának 1975-től kezdve évente meghosszabbított legnagyobb vámkedvezmény státuszának feltételül az addig csupán a romániai zsidóság szabad kivándorlásának teljesítéséhez kapcsolódó gyakorlatát vonja vissza, az amerikai kormányt pedig arra, hogy gyakoroljon nyomást Romániára a kisebbségekkel való bánásmód javításának érdekében. Az amerikai nyilvánosság figyelmének felhívása mellett pénzgyűjtésre és egyéb támogatásra szólított fel.³³

A hirdetés sikerének oka valószínűleg abban rejlett, hogy Báza Csaba közvetítésével megismertek egy reklámszakembert, aki professzionalizmusával segítette javítani a cikk tartalmának amerikai közvélemény számára történő befogadhatóságán azáltal, hogy kihúzott minden, az előzetes vázlatban szereplő félreérthető kifejezést, mint például az amerikaiak számára túlságosan megfoghatatlannak tűnő „Erdély”³⁴ szót, Romániával helyettesítve azt. A cikk nem csupán a magyarságot, hanem az összes Romániában élő kisebbséget érintő sérelmes rendelkezést felsorolta. Végül csupán e hirdetés megjelenése győzte meg Teleki Bélát arról, hogy nem csupán „forrófejű” fiatalok meggondolatlan akciójáról van szó. Az alapos, adatokkal alátámasztott, egy teljes oldalnyi újságcikk terjedelmét elérő publikáció a kezdeményezés komolyságát támasztotta alá, aminek köszönhetően úgy döntött: minden további lépésüket támogatni fogja.³⁵ A hirdetésnek ezen kívül egy másik hozadéka is volt: ezt olvasva az akkor éppen polgármesteri székre pályázó és New York képviselőjét ellátó, az emberi jogokért egész pályafutása alatt kiálló Ed Koch személyesen vette fel a kapcsolatot a fiatal szervezettel.³⁶

³² Hámos, 2016.

³³ Will the United States Endorse Cultural Genocide in Rumania? [Az Egyesült Államok jóvá fog hagyni egy kulturális tömeggyilkosságot Romániában?]. *The New York Times*, Friday, May 7, 1976, A15.

³⁴ A szerző leszögezi, hogy – ahol ezt különöbben nem pontosítja – ott az „Erdély” fogalma alatt az I. világháború lezárásakor született Trianoni békeszerződéskor Romániához csatolt 103 ezer négyzetkilométeres területet ért, és az értekezés szövegében ebben az értelemben a közhasználatban (tévesen) elterjedt történeti erdélyi régió fogalmát érti.

³⁵ Hámos, 2010.

³⁶ Bárdi Nándor, Stefano Bottoni és Kovács Eszter interjúja Latkóczy Emesével, Kisebbségkutató Intézet, Társadalomtudományi Kutatóközpont, Magyar Tudományos Akadémia, 2016.

Az 1976. május 8-án megrendezett, mintegy három órán keresztül tartott tüntetés megmozdította New York és New Jersey magyar származású fiatalágát: összesen kb. háromezer amerikai magyar és amerikai tüntető gyűlt össze a New York-i román ENSZ misszió 93. utcában található épülete előtt. A CHRR mintegy ötven tagból álló rendezősege nagy fegyelmet tartott a tömegben: az épülettől száz méterre barikádokat húzott fel, hogy a tüntetés ne radikalizálódhasson, továbbá a sovinszta jellegű táblákat elkobozta, a bekiabálókat rendreutasította. A megmozduláson több politikus is szót kapott, illetve küldött írásbeli nyilatkozatot.³⁷

A tüntetés nagy sikere lendületet adott a romániai magyarság sérelmeiért kiálló mozgalomnak, ugyanakkor a laza szervezeti keretek elégtelennek bizonyultak a megnövekedett számú aktivista irányítására. Ennek következtében az alapító tagok egy 1976. februári összejövetelen megbízták Hámos Lászlót, hogy az ad hoc szerveződésnek szánt *Committee for Human Rights in Rumania* nevet hivatalosan is bejegyeztesse New Jersey és New York államokban. A bejegyeztetés július 1-én történt meg,³⁸ és 24-én rögzítették az írott alapszabályt,³⁹ mely szerint a CHRR egy minden más szervezettől független, azoknak alá nem rendelt, meghatározott célra, a romániai magyar kisebbség érdekvédelmére alakított aktivista csoportosulás. A dokumentum leszögezte, hogy más lobbitevékenységet folytatókkal – közös konzultáció nyomán – hajlandó együttműködni. Az alapító tagok egy ügyvivő testületet is kineveztek, amelynek elnöke Hámos László lett, két alelnökévé Brogyányi Jenőt és Balogh Gyulánét választották.⁴⁰

A CHRR megalapítása után az 1974-es kereskedelmi törvény rendelkezéseinek részletesen az egyik alapító tag, Veress Bulcsú nézett utána, aki felfedezte, hogy annak évente történő meghosszabbítása miatt a rendszeres kongresszusi és szenátusi tanúmeghallgatások lehetőséget teremtenek a kisebbségek jogvédelmére is.⁴¹ Miután ugyanis a Szovjetunió 1972-ben visszautasította a legnagyobb vámkedvezmény státuszát, a Nixon kormány 1974-ben Romániával kezdett el tárgyalni e státusz megadásáról, mely jelentős kereskedelmi kedvezményeket jelentett.⁴²

március 18. (továbbiakban Latkóczy, 2016.)

³⁷ Tüntetés New Yorkban. *Transsylvania Erdélyi Tudósító – Quarterly of The American Transylvanian Federation*. Az Amerikai Erdélyi Szövetség negyedévi tájékoztatója (továbbiakban Transsylvania), 1976/2, 2.

³⁸ CT Corporation System. Name Availability Status. HHRF digitalizált archívuma. III. (A) Legal Files [Chrono], III. A. A CHRR alapszabály és jogi iratok. 54.

³⁹ Cím nélkül. HHRF digitalizált archívuma. III. (A) Legal Files [Chrono], III. A. A CHRR alapszabály és jogi iratok. 8.

⁴⁰ Alapszabály. HHRF digitalizált archívuma. III. (A) Legal Files [Chrono], III. A. A CHRR alapszabály és jogi iratok. 62.

⁴¹ Interjú Hámos Lászlóval, 2016.

⁴² Courtney, Bruce J.– Harrington, Joseph F.: *Tweaking the Nose of the Russians: Fifty Years of American-Romanian Relations 1940–1990*. Boulder–New York: East-European Monographs. Columbia, University Press, 1991. 381.

Románia elfogadta Charles A. Vanik és Henry Jackson szenátorok 402-es módosító javaslatát, amely összekötötte a Szovjetunióknak eredetileg felajánlott kedvezményeket a zsidóság szabad kivándorlási kvótájának növelését szabó feltétellel.⁴³ Ez lehetővé tette az amerikai elnök számára a szabad kivándorlás feltételszabásáról egy évre történő jog feladását bármilyen kommunista ország javára, amennyiben az ország biztosítékokat nyújt arra, hogy változtat a szabad emigráció eléréséhez vezető gyakorlatán.⁴⁴ Ha a Kongresszus két kamarája az elnök által javasolt, az adott ország legnagyobb vámkedvezmény státuszának meghosszabbításához kötött feltételek teljesüléséhez kapcsolódó jogfeladását nem fogadta el, a státusz felfüggesztésre került. Emiatt a határozati javaslatok benyújtása és a törvényhozási viták előtt a Kongresszus Kereskedelmi és Pénzügyi Bizottságának vonatkozó albizottságai meghallgatásokat tartottak. Így a Jackson-Vanik törvénymódosítási javaslat – mint a legnagyobb vámkedvezmény státusza meghosszabbításának feltétele – következtében Románia belpolitikája rendszeres kongresszusi ellenőrzés alá került.⁴⁵

Erre az eredeti jogszabályra hivatkozva a CHRR tagjai egymás után keresték fel hivatalukban a Kongresszus tagjait, hogy bővebben informálják őket a romániai magyarság helyzetéről,⁴⁶ és 1976-tól kezdve részt vettek az évente mindkét ház által megrendezésre kerülő tanúmeghallgatásokon, mindkét fórumon Románia legnagyobb vámkedvezmény státuszának felfüggesztése mellett érvelve. A tanúmeghallgatásokon való részvétel és a képviselők meggyőzése mellett a szervezet tagjai továbbra is rendeztek tömegdemonstrációkat, melyek közül az egyik legnagyobb hatású Ceaușescu 1978-as New York-i látogatása alkalmával történt. Ekkor a CHRR és annak szövetségese, Ed Koch szembesítette a román vezetőt a magyar kisebbség helyzetével, egy sajtókonferencián pedig rezsimjének emberi jogi gyakorlatának kialakításában vállalt felelősségét firtatták az újságírók.⁴⁷ Nem véletlenül volt ez az utolsó alkalom, hogy a román pártvezér az USA-ba látogatott, és hogy innentől kezdve védekező álláspontot vett fel.⁴⁸

Az Edward Kochsal kötött szorosabb együttműködésnek más hozadéka is voltak. Koch később, New York újonnan megválasztott polgármestereként a zsidó

⁴³ Weiner, Robert: The U.S. Policy of Differentiation Toward Romania. In: Quinlan, Paul D. (ed.): *The United States and Romania. American-Romanian Relations in the Twentieth Century*. Woodland Hills, CA: American-Romanian Academy of Arts and Sciences, 1988. 134.

⁴⁴ Courtney – Harrington, 1991. 384.

⁴⁵ Uo. 389.

⁴⁶ Az erdélyi magyarság ügye Washingtonban. *Transsylvania*, 1976/3. 2–4.

⁴⁷ Így Király Károly, a volt magyar kisebbségi vezető internálása szintén hozzájárult a nemzetközi tiltakozáshoz. A CHRR tagjainak tevékenységének köszönhetően, 1978-ban Romániába utazó, neves amerikai lapok újságírói interjút tudtak készíteni vele. A nemzetközi felháborodás másik oka az volt, hogy számos magyar titkosszolgálati tagot tartóztattak le és kínoztak a román hatóságok. (HHRF Archives, 15/1090, 12)

⁴⁸ Stefano Bottoni: *Sokfrontos küzdelem. A Romániai Emberi Jogok Bizottsága (CHRR) első éve. Kézirat*, 2016, 26.

közösségeket is megnyerte a CHRR ügyének, cserébe arra kérte a szervezetet, hogy álljon mögé az Izraelbe történő kivándorlás biztosításáért.⁴⁹ Így a CHRR munkatársai szoros szövetségesekre leltek az egyébként együttműködésre kevésbé hajló zsidó lobbí, a *Student Struggle for Soviet Jewry* (SSSJ) nevű szervezet igazgatójában,⁵⁰ Jakob Birnbaum rabbiban is. Ez a kapcsolat utóbb rendkívül hasznosnak bizonyult, amely nélkül elképzelhetetlen lett volna, hogy 1987-re a Romániát illető legnagyobb kedvezmény státusa eltörlésre kerüljön.⁵¹ A következő években a két szervezet közötti információcsere folyamatos volt.

Hámos László 1976-tól kezdve minden évben tanúskodott a román kereskedelmi kedvezmény meghosszabbítását tárgyaló különböző kongresszusi és szenátusi albizottságokban, azaz a romániai kisebbséget érintő kérdésekben.⁵² A CHRR ez irányú tevékenysége a későbbiekben a helsinki utókonferenciákon való részvétellel is kibővült, ahol szintén az amerikai küldöttséget igyekeztek minél több információval ellátni a Romániát érintő kérdésekben. Minden évben részt vettek a helsinki utókonferenciák amerikai részvételének előkészítésében, az ebből a célból létrehozott albizottságokban szintén tanúvallomásokot tettek, illetve részt vettek magukon az utókonferenciákon is sajtómunkatársakként, folyamatosan tájékoztatva az amerikai, később pedig a magyarországi tárgyaló felet a romániai magyarság helyzetéről.⁵³

A CHRR lobbizásának Carter elnökségének végén voltak meg az első eredményei. Richard Schulze 1980-ban benyújtott határozati javaslatától inspirálva számosan adtak tanúvallomást a Romániában zajló vallási üldöztetésről és a zsidó emigráció folyamatos akadályoztatásáról, ezáltal összekötve az emigráció kérdését a szélesebb értelemben vett emberi jogok ügyével.⁵⁴ Reagan elnök megválasztása után a CHRR tovább folytatta a közvetlen lobbizást, aminek köszönhetően 1981-re ezek az információk elérték az amerikai kormányzatot is. A Fehér Ház ettől az évtől komolyabb megfigyelés alá vonta a romániai emberi jogi helyzetet, mely különösen a kommunistaellenes amerikai nagykövet, David Funderburk Romániába történő kinevezése után vette kezdetét.⁵⁵ Egy másik fontos tényező, amely szerepet játszott az események ilyen fordulatában, az a tény volt, hogy a Carter által létrehozott *Emberi Jogi és Humanitárius Ügyi* külügyminiszterhelyettesi pozícióba Reagan Elliot Abramset nevezte ki, akivel a CHRR tagjainak 1981-ben sikerült tárgyalóasztalhoz ülni a zsidó származású, Magyarországon született kongresszusi

⁴⁹ Hámos, 2010.

⁵⁰ Erdély Védelmében, Committee for Human Rights in Rumania. Az Emberi Jogok Romániában Bizottság hivatalos tájékoztatója, New York, 1976–1980 (továbbiakban *Erdély Védelmében*), 1976. november 15.

⁵¹ Hámos, 2010.

⁵² L. Courtney – Harrington, 1991. XIII. és XIV. fejezeteket.

⁵³ Lobbitevékenységük módszereiről részletesebben I. Kovács, 2017.

⁵⁴ Courtney-Harrington, 1991. 487

⁵⁵ Uo. 491.

képviselővel, Tom Lantossal együtt.⁵⁶ Részben ezeknek a fejleményeknek köszönhetően ez volt az első év, amikor Reagan a legnagyobb vámkedvezmény státusza meghosszabbításáról szóló döntésének indoklásával ellátott jegyzetében megemlítette a humanitárius problémákat.⁵⁷

Miután a magyar kisebbség elitej sikertelenül tiltakozott az egyre szűkülő kisebbségi közösségi terek lehetőségének beszűkülése és intézmények elsorvasztása miatt, kritikáját főképp külső fórumokhoz igyekezett eljuttatni. Ilyen fórum volt a magyarországi szamizdat mozgalom is.⁵⁸ Az 1980-as évek elejétől kezdve a CHRR támogatta az első romániai magyar szamizdat kiadvány, az *Ellenpontok* létrejöttét, majd másolatainak Romániából Nyugatra történő csempészetét. Ennek következtében a kiadvány szerkesztőit, Ara-Kovács Attilát és Szöcs Gézát letartóztatták, megkínózták és hazaárulás vádjával történő perrel fenyegették, majd házi őrizetbe helyezték őket, végül a nemzetközi tiltakozás hatására mindegyiküket szabadlábra helyezték.⁵⁹ Miután Ara-Kovács disszidált Romániából, az ő és számos magyarországi és romániai magyar szoros együttműködésével és a CHRR támogatásával megszerveződött egy Romániából a nyugati országok felé működtetett hírszolgálat, az *Erdélyi Magyar Hírügynökség*. Az információs központot eredetileg Budapesten, majd Ara-Kovács Bécsbe történő emigrációja után itt állították fel. Információt továbbított a magyar közösségekről a CHRR manhattani központja felé faxon, egy széles körű, titkosan működtetett, függetlenül dolgozó magyarországi és romániai magyar önkéntesekből (leginkább egyetemi hallgatókból) álló hálózaton keresztül. A CHRR tagok minden információt megbízhatósági átvizsgálásnak vetették alá, lefordították angolra, és átadták a nyugati médiumoknak.⁶⁰ Mind az *Erdélyi Magyar Hírügynökség*, mind az *Ellenpontok* segítette Románia emberi jogi helyzetét feltárni és tudatosítani azt a nyugati országok közvéleménye számára.⁶¹

Szöcs Géza letartóztatásának következménye lett az amerikai-román kapcsolatokra is. A CHRR másik szövetségese, Connecticut demokrata szenátora, Chris Dodd ugyanis romániai útja előtt beszámolt az ügyről Lawrence Eagleburgernek, az amerikai külügyminiszter helyettesének, amelyre azt a választ kapta, hogy megemlésték aggodalmaikat a romániai partnereknek a velük folytatott tárgyalások folyamán.⁶² 1983-ban Kalifornia demokrata képviselője, Tom Lantos szintén Romániába látogatott, ahol Ceaușescuval a legnagyobb vámkedvezmény státusz meghosszabbításáról tárgyalt, nyomást gyakorolva rá emberi jogi gyakorlatának

⁵⁶ HHRF Archives, 15/1090, 42.

⁵⁷ Kovács, 2017. 9.

⁵⁸ Novák Csaba Zoltán: *Holtvágányon. A Ceaușescu-rendszer magyarságpolitikája II. 1974–1989*. Csíkszereda : Pro Print Könyvkiadó, 2017, 87.

⁵⁹ Timár Nobert: Az Erdélyi Magyar Hírügynökség (1983–1989) története. *Regio*, 2019/ 2. 185.

⁶⁰ Hámos, 2016.

⁶¹ HHRF Archives, 15/1090, 49.

⁶² Uo. 54.

javítására. E tárgyalások folyamán a CHRR és az *Erdélyi Magyar Hírügynökség* által előkészített anyagokat használta fel.⁶³

A HHRF megalapítása és erdélyi magyarságért végzett érdekvédelmi tevékenységének története 1989-ig

Miután elvállalta a szlovákiai magyarok hivatalos támogatását 1984-ben, a CHRR felvette a *Magyar Emberi Jogok Alapítvány* (Hungarian Human Rights Foundation – HHRF) nevet. Az 1980-as évek végére tagjai rendszeresen adtak le helyzetjelentéseket mindkét hatalmi ág számos egységében dolgozó tisztviselőknek, így nemcsak az amerikai Külügyminisztérium vette komolyan az általuk szolgáltatott információkat,⁶⁴ hanem az amerikai Helsinki Bizottság (*U.S. Helsinki Commission*) is. Utóbbi fórum azért volt fontos, mert véleményét a Kongresszus mindkét kamarája kikérte kelet-európai ügyekkel kapcsolatban.⁶⁵

Az 1985-ös legnagyobb vámkedvezmény státuszról szóló meghallgatások fontos fordulópontot jelentettek. Eddigre már öt különböző kongresszusi albizottság vizsgálta a romániai emberi jogi helyzet folyamatosan romló állapotát.⁶⁶ 1985-ben a Kongresszus *Emberi Jogok Albizottsága* szintén első alkalommal tartott meghallgatásokat, hogy megvizsgálja a romániai helyzetet, amely után az Albizottság elnöke levelet küldött a Külügyminisztériumnak, felhívva a figyelmet a jogsértésekre.⁶⁷ Számos kongresszusi képviselőt sokkoltak a vallásos üldözésekről és más brutális emberi jogsértésekről szóló hírek, ezáltal már mindenki számára egyértelmű volt, hogy már nem az emigráció ügye a valódi kérdés.⁶⁸

Három kongresszusi képviselő, New Jersey republikánus képviselője, Chris Smith, Virginia republikánus képviselője, Frank Wolf és Ohio demokrata képviselője, Tony Hall úgy döntött, hogy romániai tényfeltáró útra vállalkozik 1985 júliusában. Ekkorra romániai papok szintén megtalálták a módját annak, hogy rámutassanak a vallásos üldöztetéssel kapcsolatos jogfosztásokra, a képviselők

⁶³ Uo. 55

⁶⁴ Ilyenre volt példa, amikor a Kongresszus Emberi Jogi Bizottságában dolgozó kongresszusi képviselők és a Human Rights Monitors Kongresszusi Barátai levelet küldtek Schultz külügyminiszternek a HHRF által gyűjtött adatokkal a bebörtönzésekről. (HHRF Archives, 4.2./401, 20.)

⁶⁵ Uo. 15/1090, 54.

⁶⁶ Uo. 4.2./360, 64.

⁶⁷ Uo. 15/1090, 80.

⁶⁸ A HHRF barátja, Havadtőy Sándor, a Kálvinista Református Egyház lelkesze Romániának a bibliákat újrahasznosító gyakorlatáról számolt be egy, a Kongresszus által rendezett sajtókonferencián ugyanezen év június 5-én. Összesen mintegy húszezer, a nyugati országok által Romániába küldött Bibliát WC-papírként hasznosították újra. A sajtókonferenciának nagy hatása volt a nyugati médiára. (Uo. 79.)

látogatását így a keresztény és más emberi jogi szervezetek támogatták.⁶⁹ Viszszatérésük után egy újabb határozati javaslatot (H.R. 3599) nyújtottak be, amely ideiglenesen felfüggesztette volna Románia legnagyobb vámkedvezmény státuszát. Hasonló határozati javaslatot nyújtottak be a Szenátusba 1817-es számmal a virginiai republikánus Paul Tribe és a Connecticut állambeli republikánus William Armstrong szenátorok. Frank Wolf kongresszusi képviselő kérésére a HHRF tagjai a Kongresszus mindkét kamarájának tagjainál lobbiztak az általa benyújtott határozati javaslat mellett.⁷⁰

A növekvő kongresszusi elégedetlenség arra kényszerítette a kormányzatot, hogy nyomást gyakoroljon a romániai rezsimre, hogy javítsa emberi jogi gyakorlatát, de a legnagyobb vámkedvezmény státusz megvonásához azonban ekkor még továbbra sem járult hozzá.⁷¹ Eddigre a rendkívül súlyosan eladósodott román gazdaság és annak egyre romló emberi jogi helyzete a rezsimet nemzetközi legitimációs válságba sodorta, amely magyarázatot ad arra, hogy Ceaușescu miért reagált negatívan Gorbacsov 1985 után bejelentett reformterveire, amely tovább súlyosbította az amúgy is romlásnak induló amerikai-román kapcsolatok alakulását.⁷²

1986-ra a Kongresszus többsége már nem értett egyet az amerikai külpolitika Romániával kapcsolatban képviselt irányvonalával, de a gazdasági kompromisszum ára, amelyet a státusz felfüggesztéséért ekkor fizetni kellett volna, még mindig túl magas volt: a Kereskedelmi Minisztérium becslései szerint ennek felfüggesztése az USA-nak hozzávetőleg ötezer munkahelyébe került volna, anélkül, hogy az Románia emberi jogi gyakorlatán bármit is javított volna. A kormányzat emiatt továbbra is támogatta a jogfeladást.⁷³

Wolf kongresszusi képviselő tudta, hogy ahhoz, hogy hosszú távon befolyásolhassa az amerikai-román kereskedelmi kapcsolatokat, nem elég az évente az elnök által meghosszabbított jogfeladások ellen tiltakozni. Helyette olyan megoldást keresett, ami összekötötte az emberi jogi gyakorlatokat a kedvezményes kereskedelmi egyezményekkel. 1987-ben már vitára lett bocsátva egy olyan törvény, amelyhez be tudott nyújtani módosítási javaslatot a legnagyobb vámkedvezmény státusz hat hónapig történő megvonására, bizonyos kedvezményes feltételekkel.⁷⁴ Ez a módo-

⁶⁹ Courtney – Harrington, 1991. 536.

⁷⁰ HHRF Archives, 4.2./356, 27.

⁷¹ Courtney – Harrington, 1991. 541.

⁷² Bottoni, Stefano: Between External Constraint and Internal Crackdown. Romania's Non-reaction to Soviet Perestroika. In Di Palma, Francesco. *Perestroika and the Party. National and Transnational Perspectives on European Communist Parties in the Era of Soviet Reform*. New York, NY: Berghahn, 2019. 160–161.

⁷³ Courtney – Harrington, 1991. 561.

⁷⁴ Románia újra benyújthatta igényét az MFN-státusra, feltéve, hogy a kulcsfontosságú emberi jogi feltételek teljesítve vannak. Ezért ez a megoldás nem adta volna fel az amerikai befolyást, ahogy a kritikák sugallták, hanem valójában megnyitották volna az ajtót a fejlesztések előtt, és alkalmazásukhoz ösztönzést adtak volna. (HHRF Archives, 4.2./ 360, 64.) Egy másik kritikája

sító javaslat a *Kereskedelmi és Nemzetközi Gazdasági Politikai Reform törvény*hez benyújtott határozati javaslatához (H.R. 3.) kapcsolódott. Ez a törvény egy mindent átfogó csomag volt, mely minden kereskedelmi javítási reformot tartalmazott a tárgyaló hatóságoktól, az exportnövelésen keresztül a mezőgazdasági exportig. A törvényjavaslat a Wolf által benyújtott módosítással együtt 1501-es szakaszként került elfogadásra, majd egy hasonló törvényhez, az 1987-es ún. *Omnibusz Kereskedelmi és Versenyképességi Törvény*hez a Szenátus szintén elfogadott egy hasonló módosító javaslatot (S. 1420) Armstrong és Dodd szenátorok javaslatára.⁷⁵ E törvényjavaslatok vitára bocsátása előtt a HHRF tagjai minden erőfeszítést megtettek, hogy meggyőzzék a kongresszusi képviselőket azok megszavazására. A szavazás után a szervezet régi szövetségese, a demokrata Christopher J. Dodd szenátor elismerte, hogy Hámos Lászlónak fontos érdeme van abban, hogy e törvények elfogadásra kerültek, mivel „nyilvánvalóan jól szervezett támogatói hálózat”-ának köszönhetően „pontos és megbízható információt nyújtott”.⁷⁶

Ezek alatt a viták alatt a kormányzat egy utolsó kísérletet tett arra, hogy Romániában változásokat kényszerítsen ki, de 1987 szeptemberében Ceaușescu tudta, hogy az *Omnibusz Kereskedelmi Törvényt* végül el fogja fogadni a Szenátus, és hogy a legnagyobb vámkedvezmény státusz új feltételeivel – amely jelentős reformokat követelt meg az emberi jogi gyakorlatban – nem érné meg hosszabbítást kérni. Ezért arról informálta az amerikai Külügyminisztériumot, hogy lemond Románia a státuszról, majd Reagan elnök kijelentette, hogy nem fogja meghosszabbítani azt még egy évvel, azaz ezáltal az le fog járni.⁷⁷

Mindez azonban nem vetett véget a HHRF-nek a Románia emberi jogi gyakorlatának javításáért vívott küzdelemének, hiszen a rezsim továbbra is folytatta elnyomó politikáját. A legnagyobb vámkedvezmény státusz megvonása után a legégetőbb probléma, amely ellen a szervezet továbbra is érdekvédelmi tevékenységet folytatott, az ún. település szisztematizálási terv (köznyelven falurombolás) volt, amelyet a Román Kommunista Párt vezetője 1988-ban jelentett be, és amely a tizenháromezer romániai falu mintegy felének felszámolását irányozta elő, és súlyos következményekkel járt volna a magyar kisebbségre nézve. A HHRF ez ellen a Kongresszus mindkét kamarájában és a Helsinki Bizottságnál is folytatta érdekvédelmi munkáját, emellett tömegtüntetéseket szervezett Amerika és Európa szerte. Ennek köszönhetően 1988. augusztus 11-én a Szenátus megszavazta a 461. számú határozati javaslatot, amely elítélte a román kormányt, többek között a program magyarellenes vetületei miatt, majd október 6-án a Képviselőház

a módosító javaslatnak az volt, hogy leállt volna az USA-ba irányuló emigráció, továbbá, hogy gyengítette volna az ország gazdaságát, ezáltal az USA csak kárt okozna azoknak az embereknek, akiknek segíteni szeretne. (Kovács, 2017. 14)

⁷⁵ Courtney – Harrington, 1991. 566—573.

⁷⁶ HHRF Archives, 4.2. /360, 23.

⁷⁷ Courtney – Harrington, 1991. 580—581.

is elfogadott egy hasonló tartalmú határozati javaslatot, 505-ös számmal. 1989-ig a Kongresszus számos gazdasági szankciót vezetett be Romániával szemben a külügyi költségvetésről szóló törvényjavaslathoz kapcsolódóan, illetve ettől függetlenül, külön törvényjavaslatként is.⁷⁸

Emellett az 1989 áprilisában rendezett helsinki utókonferencián, az ún. *London Information Forumon* jegyzéket terjesztettek a kormánydelegátusoknak Tőkés László meghurcolásáról, ami két kanadai újságíró látogatása nyomán következett be, melyet szintén a HHRF finanszírozott. Hasonlóképpen májusban, a Párizsban rendezett *Tanácskozás az Emberi Dimenziókról* c. helsinki utókonferencián tájékoztató anyagot terjesztettek szét a kormánydelegációk között. A szervezet saját értékelése szerint mind a két konferencián az általuk javasolt álláspont hozzájárult a hivatalos magyar kormánydelegáció egyre határozottabb állásfoglalásának kialakításához a romániai magyarság ügyében.⁷⁹

Az AESZ alapfilozófiája

Ahogyan az összes amerikai magyar diaszpóraszervezet vezetőjének tevékenységére döntő befolyással bírtak az anyaországból hozott meggyőződések, az *Amerikai Erdélyi Szövetség* alapfilozófiájára is erőteljesen rányomta bélyegét vezetőjének, Teleki Bélának az előlétele. Annak ellenére ugyanis, hogy úgy vélte, a múltat végképp hátra kell hagyni,⁸⁰ az AESZ és az *Erdélyi Párt* (EP) között számos hasonlóság figyelhető meg, az EP akkoriban sokszor önellentmondásos és propagandisztikus célokkal megfogalmazott programjának⁸¹ egyes részeit megtartotta az emigrációban képviselt politikai jellegű pozícióiban is.

Teleki mind a két szervezet élén állva úgy vélte, hogy az erdélyi származású diaszpóratagok jogosultak csak a romániai magyar kisebbséggel kapcsolatos ügyek képviseletére,⁸² hiszen a magyarországi magyaroktól eltérően ők bírnak azokkal a tulajdonságokkal, amelyek erre képessé teszik őket. Véleménye szerint ugyanis csak rájuk jellemző az „Erdéllyel kapcsolatos kötelességtudat”,⁸³ az

⁷⁸ HHRF Archives, 15/1104, 2–3.

⁷⁹ Uo. 3–4.

⁸⁰ Mauthner Gabriellával készített interjú. 30 év a nemzet szolgálatában. *Vannak vidékek*. Duna TV. 2008. jan. 20. Nemzeti Audiovizuális Archívum: <http://nava.hu/id/565120/> (Letöltés ideje: 2016. november 6.)

⁸¹ Sárándi Tamás: Az Erdélyi Párt krónikája. [Murádin János Kristóf: “Mindent Erdélyért!” Az Erdélyi Párt története 1940 és 1944 között. Kolozsvár: Scientia Kiadó, 2019, 305 oldal.] *Regio*, 2019/4. 205–206.

⁸² Egrý Gábor: *Az erdélyiség színeváltozása*. Budapest: Napvilág, 2008. 107.

⁸³ Uo. 119.

„erdélyi magyarság felé érzett felelősségteljeség és áldozatkészség”.⁸⁴ Emellett az egységeszme, azaz a pártok felettség, az egész „erdélyiség” képviselője is igen fontos része volt az EP akkori hivatalos ideológiájának, amely gondolathoz Teleki az emigrációban szintén ragaszkodott.⁸⁵

Ugyanakkor a két szervezet között számos különbség is volt. Míg a háború alatt az *Erdélyi Párt* elnökeként Teleki a kormány céljainak támogatása mellett az „erdélyi különösség” megtartását és az erdélyi érdekek keresztülvitelét érezte küldetésének, addig emigrációba szorulva sokkal inkább a nyugati közvélemény tájékoztatását, a szerinte hiteles Erdély-kép közvetítését, az esetleges újrarendezésnél közvetítendő megoldási javaslat kidolgozását, valamint a romániai magyarság sértetlensége érdekében a provokációtól való tartózkodást tartotta elsődlegesnek. Véleménye szerint ebben az új helyzetben minden lehetőséget meg kell ragadni a nyugati közvélemény felhívására és az erdélyi helyzetről való tájékoztatására, s annak segítségét kell megnyerni minden rendelkezésre álló eszközzel, mely csak akkor érhető el, ha gondolkodásmódjukat és érdekeiket tökéletesen ismeri a magyar emigráció, s ezekbe próbálja beleilleszteni a magyar kisebbség megsegítésének kérdését.⁸⁶

Az EP egykori idealisztikus pártprogramjával összhangban, a megvalósulni soha nem tudó regionalizmus és a transzilvanizmus eszméire hivatkozva,⁸⁷ az erdélyi kérdés rendezésének megoldását egy svájci mintájú, erős kantonautonómiákkal bíró, szövetségi berendezkedésű önálló erdélyi államban látta megvalósíthatónak.⁸⁸ Véleménye szerint a föderatív Erdély egyik legerősebb pillére lehetne az

⁸⁴ Ezt szintén Teleki Béla hangoztatta az 1943 márciusában tartott nagyváradi nagyválasztmányi ülésen, melynek írott anyaga *Erdélyi szellem – magyar lélek* címmel jelent meg. (Uo. 111.)

⁸⁵ Uo. 79.

⁸⁶ Ahogy fogalmazott, „...tisztában kell lennünk azzal, hogy rendkívül veszélyes tudatlanul, avatatlan kézzel nyúlni az erdélyi kérdéshez, mert az ottani magyarság olyan mértékben ki van szolgáltatva a román kommunista kormánynak, hogy minden helytelen lépés részünkről több kárt és szenvedést, mint segítséget jelent számunkra”. Ebben a munkában véleménye szerint továbbá „minden jó szándékú embernek helye van [...], aki fegyelmezetten, komolyan, és ami a fő, önzetlenül akar dolgozni”. (Teleki Béla az Amerikai Magyar Szövetség 1965. december 18-i cleveland-i gyűlésén elmondott beszéde. Teleki Béla hagyatéka: Országos Széchenyi Könyvtár, Kézirattár, FOND 580/986. [Továbbiakban Teleki, FOND 580.]

⁸⁷ Habár hivatalos ideológiájában az EP a transzilván eszmeiségen alapuló, regionális egység létrehozását kereste, a két világháború között a transzilvanizmus marginális szerepet tölthetett be, hiszen a magyar közigazgatás része volt Észak-Erdély, így a központosítás játszotta a főszerepet, nem a regionális megoldások. Emellett 1940 után az erdélyi magyarság legfőbb törekvése valójában a domináns „magyar nemzeti tér” megteremtése volt és nem a transzilvanizmus eszméje. L. Sárándi, 2019. 206.

⁸⁸ Teleki Béla előadása az erdélyi kérdéstről c. cikk gépelt kézírata – megjelent a *Katolikus Magyarok Vasárnapja* és a *Szabadság* c. lapokban, 1954 folyamán (pontos megjelenési dátum nincs feltüntetve). (Teleki, FOND 580/992.)

„egészséges közép-dunai federációnak”,⁸⁹ mivel e régió „kérdése nem bírálható el függetlenül az általános magyar kérdéstől és a magyar kérdés sem függetleníthető a ma szovjet-orosz megszállás alatt levő egész kelet- és közép-európai terület, különösen a Duna-völgy kérdésétől”. A dunai kisállamok szövetségének gondolatát a benne részt vevő egységek életképességével indokolja, s mindezt nem a restauráció, hanem „önkéntes elhatározás, jogegyenlőség alapján való összefogás” jegyében vélte megoldhatónak.⁹⁰

Az *Amerikai Erdélyi Szövetség* megalakulásakor három célkitűzést jelölt meg: a romániai magyar származású emigráció tagjai közötti összetartozás erősítése, érdekképviselésük ellátása és a nyugati közvélemény tájékoztatása.⁹¹ E célkitűzéseket Teleki tehát kevésbé a nyilvános lobbizás formájában, mint inkább szívós háttérmunkával, kapcsolatok mozgatásával látta megvalósíthatónak. A nyilvános, politikusok előtti fellépést Teleki inkább az amerikai magyarság országos ernyőszervezetére, az *Amerikai Magyar Szövetség* (AMSZ) képviselésére bízta, amelynek az AESZ tagszervezete volt. Emellett fontos volt a nyugati és a romániai magyar sajtó figyelése, továbbá sajtó újság megjelentetése, amelyhez igyekeztek minél több hiteles információt beszerezni, és közvetíteni a romániai magyaroktól levelezéseken és odalátogatók, illetve frissen érkezettek beszámolóin keresztül. Később pedig, a CHRR megalakulása után Teleki folyamatosan tanáccsal látta el a fiatal szervezet vezetőit, és kapcsolatrendszerével segítette őket. „Nehézszívű, progresszív emberként” „világos felfogással rendelkezett”, és „rendkívül nyitott agyú volt”. „Rettentő jó érzéke volt a politikai mozgásokhoz”, így a CHRR tagjainak „rengeteget segített [...] teljesen idegen világ felé dolgozni”.⁹²

A CHRR/HHRF célkitűzései és munkamódszerei

Az AESZ és a CHRR/HHRF alapfilozófiája közötti hasonlóság abban állt, hogy a romániai magyarság helyzetének javítását mindkettő tagjai úgy igyekeztek elérni, hogy nem hangoztatták Erdély történelmi területe Magyarországhoz való csatolásának követelését, sőt még az „Erdély” kifejezést is igyekeztek kerülni, valamint, hogy a nyugati kormányzati szervekkel és emberjogi szervezetekkel igyekeztek minél mélyebb együttműködést kialakítani. A más körülmények között történő szocializáció mellett az immáron másodgenerációs amerikai magyar fiatalok által alapított szervezet csupán annyiban tért el az AESZ-től, hogy az előbbi már titkon sem remélte

⁸⁹ „Az erdélyi kérdés és az erdélyi szövetség célkitűzései” – Teleki Béla előadása az Amerikai Erdélyi Szövetség rendezvényén 1954. május 2-án. Teleki, 1954, FOND 580/984.

⁹⁰ Uo. FOND 580/992.

⁹¹ Uo. FOND 580/984.

⁹² Hámos, 2016.

a trianoni országhatárok visszaállítását.⁹³ A CHRR tagjai bevallottan azért alakították meg szervezetüket, „hogy a romániai magyarságot, mint nemzeti, nyelvi és vallási kisebbséget a nemzetközi jog alapján megillető jogok megvédéséért harcoljon, illetve számára e jogok helyreállítását kikövetelje”. Ehhez pedig eszközként „az amerikai politikai jogok és lehetőségek” felhasználását tekintették kizárólagos szempontnak,⁹⁴ anélkül, hogy igényelnék a „politikai párt szerepét”.⁹⁵ Munkamódszereik elvét az „erkölcsi tisztaságban”, a „nemzeti hagyományok védelmében” és a „magas színvonalú munkában” látták.⁹⁶

A szervezet 1983-ban vállalta Duray Miklós *Kutyaszorító* c. könyvének angolra fordítását és kiadását, valamint – letartóztatását követően – a szerző kiszabadításának ügyét is.⁹⁷ A szervezet általános tevékenysége ennek köszönhetően a szlovákiai magyarság jogvédelmére is kiterjedt, s 1984 márciusában *Hungarian Human Rights Foundation* néven került bejegyzésre.⁹⁸

Az alapító okiratban az adómentes nonprofit szervezet célja a különböző nemzetközi egyezményekben foglalt emberi, nemzetiségi, vallási és nyelvi jogok általános, valamint a magyar és más csoportok emberi jogsérelmeinek védelme, továbbá a közvélemény informálása és a figyelem felhívása a kisebbségben élő magyarság ellen elkövetett jogsértésekre. Ezen kívül látogatók és köztük cserélt információk és tapasztalatok gyűjtőközpontjaként kívántak szolgálni. Feladatuknak tekintették a kisebbségekkel kapcsolatos fejlemények folyamatos követését, adatok gyűjtését és elemzését, ez irányú kutatások támogatását és azok eredményeinek folyamatos közzétételét, továbbá az előadásokon, konferenciákon, tárgyalásokon való részvételt, levelezőlista fenntartását, valamint minden ezzel kapcsolatos publikáció gyűjtését, szamizdat és más, kisebbségekről szóló kiadványok fordítását és terjesztését. Ezenkívül célul tűzték ki az üldözött, letartóztatott vagy más formában ínségben szenvedő kisebbségi magyarok megsegítését, erről szóló tanúvallomások

⁹³ Uő. 2010.

⁹⁴ *Erdély Védelmében*, 1978. március 15.

⁹⁵ Uo.

⁹⁶ HHRF Archives, 15/1088.

⁹⁷ A nyolcvanas évek elejére a csehszlovákiai magyar kisebbség helyzete is fokozatosan romlott, a csehszlovák kormány kísérletet tett arra, hogy kiszorítsa a magyar nyelvet az oktatásból. Duray levélhadjáratot indított a kormány ellen, majd megírta *Kutyaszorító* c. könyvét, melynek kéziratát kicsempeszte az országból, majd 1983-ban a HHRF fordításában New York-ban is megjelent. Duray-t emiatt letartóztatták, majd hazaárulás vádjában bűnösnek találták, és kétévnyi fegyházra ítélték. 1984-ben a HHRF kapcsolatba lépett az Amerikai Írószövetség (PEN Club) elnökével, Gallway Kinnelel, aki júniusban levelet intézett Gustáv Husák csehszlovák elnökhöz, melyben Duray szabadon bocsátását és a kisebbségek jogainak tiszteletben tartását követelte. E levélhez a HHRF lobbizásának eredményeképpen harmincnyolc amerikai kongresszusi képviselő is csatlakozott. (Szóczi Árpád: *Temesvár: A romániai forradalom kitörésének valódi története*. Universe, 2013.)

⁹⁸ Filing Receipt. HHRF digitalizált archívuma. III. (A) Legal Files [Chrono], III.A. HHRF Certificate of incorporation.

gyűjtését, valamint a sikeres érdekvédelmi tevékenység érdekében más, nem kormányzati szervezetekkel való kapcsolatok fenntartását is. A magyar nemzeti kisebbségekért végzett munkán kívül az amerikai magyarság képviselőjének jogát is rögzítették az alapszabályban.⁹⁹

Az Alapítvány tagjai ezen túl is rendkívül fontosnak tartották a magas színvonalú munka fenntartását, amelyet addigra rendszeresített, bizalmas információs forrásokból táplálkozó hiteles hírekre alapoztak.¹⁰⁰ Ragaszkodtak ahhoz a tényhez is, hogy a magyar nemzeti kisebbségeknek nyújtott segítség sokkal inkább egy humanitárius, erkölcsi felelősség, semmint egy nacionalista terv végrehajtása.¹⁰¹

Közvetlen érdekvédelmi erőfeszítéseik számos szempontból különböztek másokétól. Professzionálisan összeállított tanúvallomásaikban, melyeket folyékony angol nyelvtudással írtak, tényszerű információkra szorítkoztak az emberi jogok megsértése kapcsán, azzal érvelve, hogy a Jackson-Vanick törvénymódosítás nyelvezetéből és logikájából világosan következik, hogy nem csupán egy emberi jog biztosítására szánták annak megfogalmazói.¹⁰² Kizárólag ellenőrzött információval dolgoztak, melyeknek forrásai vagy személyes látogatások, kisebbségi magyar vezetőkkel folytatott tárgyalások vagy a titokban működtetett hírszolgálat volt, amelyet finanszíroztak. Fordítási szolgáltatásaiknak köszönhetően baráti kapcsolatokat tudtak fenntartani a késői Kádár rezsim tisztviselőivel és számos magyar demokratikus ellenzéki vezetővel.¹⁰³ Hosszú távú együttműködést alakítottak ki magyar származású kongresszusi képviselőkkel és szenátorokkal (Tom Lantossal, Ernie Konnyuvel), és párhovatartozástól függetlenül az emberi jogok támogatóival is (így például James Buckley-val, Ed Kochhal, Tony Hall-lal, Christopher Smithel, Frank Wolffal és másokkal). Mindezt nem csupán személyes meggyőzés és kisebb kampányfinanszírozási akciók révén érték el, hanem olyan módon is, hogy alkalmazásba álltak egyes képviselőknél (mint például Veress Bulcsú Christopher Dodd irodájánál), illetve személyes kapcsolatot ápoltak különböző kormányzati intézmények és nemzetközi szervezetek tisztviselőivel.¹⁰⁴ Emellett együttműködtek emberi jogi szervezetekkel,¹⁰⁵ a vallási szabadságjogokért küzdő érdekcsoportokkal és zsidó szervezetekkel¹⁰⁶, a fundamentalista keresztény szervezeteket leszámítva.¹⁰⁷

⁹⁹ Uo.

¹⁰⁰ Megalakult a HHRF. HHRF Archives. 15/1113

¹⁰¹ Kovács, 2017. 10–12.

¹⁰² Uo. 9.

¹⁰³ Hámos, 2016.

¹⁰⁴ Egy pár ilyen jellegű kapcsolatok voltak: Patricia M. Darian Assistant Secretary of State for Human Rights and Humanitarian Affairs (1977–81), Várallyai Gyula az IMF-nél, Tóth Csánád a State Departmentben, Steven Benko az elnöki irodában és Szekeres Zsolt az ENSZ-nél (Uo.)

¹⁰⁵ Az 1980-as években működő Human Rights Watch. (Uo.)

¹⁰⁶ Jacob Birnbaum, a Student Struggle for Soviet Jewry vezetője. (Uo.)

¹⁰⁷ Uo.

Közvetett lobbizással, az érdekvégyesítés irodalmában „forró taktikáknak” nevezett módszerekkel képesek voltak az amerikai magyarság oly mértékű országos mobilizációjára, mint addig senki más. Levélkampányaikkal bátorították a magyarokat, hogy gyakoroljanak befolyást politikai képviselőkre azáltal, hogy információt nyújtanak nekik, és fogalmazzanak meg minden egyes levelet egyéni-leg.¹⁰⁸ Tömegdemonstrációik szervezése során nagyon ügyeltek az amerikai közvélemény szemében felépítendő imázsra: minden nacionalista jellegű üzenettel ellátott transzparenst elkoboztak.¹⁰⁹ Saját hírszolgálat felállításával képesek voltak arra, hogy pontos információkat szerezzenek, amelyeket tanúvallomásaikban, sajtóközleményekben és vezető amerikai sajtóorgánumokban megjelent cikkeken használtak fel.

Közös akciók és az Észak-Amerikai Erdélyi Koordináló Bizottság

Az Amerikai Erdélyi Szövetség, amellet, hogy a munkamódszer és a finanszírozási háttér kialakításában segítséget nyújtott a fiatalabb szervezet tagjainak, közös akciókat is végrehajtott a CHRR–HHRF-fel, valamint igyekezett a romániai magyarságért dolgozó más szervezetekkel való munkát is összehangolni.

Teleki Béla a könyvkiadás ügyét az egyik legfontosabb és elengedhetetlen tevékenységnek tartotta, amelynek keretében számos igen fontos, a romániai magyarságról írt tájékoztató kiadvány kiadását és egyetemeken, könyvtárakban való terjesztését oldották meg.¹¹⁰ A CHRR–HHRF-el közös kiadványt jelentettek meg, de arra is volt példa, hogy az AESZ támogatta a HHRF kiadványait. A közösen kiadott *Witnesses to Cultural Genocide*¹¹¹ c. kötet igen fontos, először nyilvánosságra hozott hírforrásokat, beszámolókat és tanulmányokat közölt a romániai magyarság helyzetéről. Az 1979-ben Schöpflin György előszavával megjelent, hét tanulmányt, illetve helyzetjelentést tartalmazó könyvet mindkét szervezet széles körben terjesztette. Az AESZ elsősorban könyvtárakba, egyetemekre, a CHRR kutatóközpontokba, folyóiratok szerkesztőségébe küldte meg az angol nyelvű kiadványt.¹¹² Emellett tervben volt az AESZ és az *Ausztráliai Erdélyi Szövetség* által megjelentetett, *Háttérvázlat Romániáról* című tanulmánykötet angol kiadása a HHRF-el

¹⁰⁸ Kovács, 2017. 11.

¹⁰⁹ Tüntetés New Yorkban. *Transsylvania*, 1976/2. 2.

¹¹⁰ Jegyzőkönyv az Észak-amerikai Erdélyi Koordináló Bizottság 1981. november 7-én Torontóban tartott évi rendes üléséről. Teleki, FOND 580/1323, 7.

¹¹¹ *Witnesses to Cultural Genocide. First-Hand Reports on Rumania's Minority Policies Today*. New York: Published by the American Transylvanian Federation, Inc. Committee for Human Rights in Rumania. 1979. A könyv interneten is elérhető: <http://www.hungarianhistory.com/lib/witness/wit00.htm>

¹¹² *Witnesses to Cultural Genocide. Primary Source on Rumania's Minority Policies*. HHRF digitalizált archívuma. English Language Publications. Witnesses (Original).

és az *Erdélyi Bizottsággal* közösen.¹¹³ A könyv fordítása elkészült, de a tényleges kiadásról nincsenek adatok.¹¹⁴ 1984-ben pedig támogatták a HHRF által gondozott, elsősorban Duray Miklós ügyéről szóló, *A szlovákiai magyar iskolák védelmében* című füzet megjelentetését is.¹¹⁵

Teleki Béla a hiteles tájékoztatás mellett rendkívül fontosnak tartotta az észak-amerikai kontinensen működő romániai magyar szervezetek munkájának összehangolását. E célok mellett a szorosabb együttműködés kialakítása szükségességének hátterében az is ott állt, hogy az AESZ elnökének ellenzése ellenére egy brazíliai gyáros és milliomos, Zolcsák István, aki magyar ügyekre már régóta nagyobb összegeket áldozott, Wass Albert író elnökletével megalakított egy minden földrészre kiterjedő, romániai magyar egyesületeket összefogó szervezetet, az *Erdélyi Világszövetséget* (EVSZ). A Wass Albert és Teleki Béla között kialakult és elfajult vita sajtónyilvánosságot kapott,¹¹⁶ és kihatással volt a CHRR működésére is, súlyos támadásoknak kitéve azt. Az ellentétek fő oka az volt, hogy egy, a romániai magyarságért küzdő másik szervezetet, amely már 1965 óta az AESZ-szel együttműködésben dolgozott, az Erdélyi Bizottság (EB) elnökének, Lőte Lajosnak megkérdése nélkül bevettek a vezetőségbe, valamint hogy Zolcsák kérésére Teleki Béla nem volt hajlandó az AESZ-t beléptetni egy olyan szerveződésbe, amelynek elveivel alapszinten nem értett egyet. Az EVSZ ugyanis nemcsak Erdély történelmi területe Magyarországhoz történő visszacsatolásának követelése mellett állt ki, hanem a romániai magyarság létszámát is jóval magasabbra becsülte, mint a két másik szervezet.¹¹⁷

A sajtónyilvánosságot is kapott korábbi ellenségeskedéseket és egyes szervezetek részéről jelentkező kezdeményezőkézséget látva az *Amerikai Magyar Szövetség* (AMSZ) igyekezett a fent felsorolt szervezetek közül az Észak-Amerikában működők számára a hosszú távú összehangolt működés lehetőségét biztosítani egy általa koordinált munkaközösség keretében, amely semlegesítheti az EVSZ alapítása körül támadt viták miatti széthúzó hatásokat.¹¹⁸ Közvetlen előzménye az

¹¹³ Jegyzőkönyv, 1987. október 17. HHRF digitalizált archívuma. II.A. Észak-Amerikai Erdélyi Koordináló Bizottság. 48.

¹¹⁴ L. a HHRF digitalizált archívuma. English Language Publications. Háttérvázlat Romániáról. (Az eredeti magyar nyelvű kiadvány pontos címe: Bodor Pál: Háttérvázlat Romániáról. Amerikai Erdélyi Szövetség, Ausztráliai Erdélyi Szövetség, Nemzetőr, New York – Melbourne, 1986. 67.)

¹¹⁵ A szlovákiai magyar iskolák védelmében: Dokumentumok a csehszlovákiai magyar kisebbség önvédelmi harcáról 1983. november–1984. augusztus. Az Amerikai Erdélyi Szövetség Közgyűlése. *Transsylvania*, 1984/3. 13–14.

¹¹⁶ E sajtóvita hátteréről ld. Bővebben Hermann Gabriella: Az Amerikai Erdélyi Szövetség története, 1952–1977. *Magyar Kisebbség*, 2011/3–4. 75.

¹¹⁷ Minderről bővebben l. Hermann, 2011. 74–81.

¹¹⁸ Egy nyugatnémet lap tudósítása az erdélyi magyarok és szászok követeléseiről. *Transsylvania*, 1975/4. 6–7.

együttműködésnek egy 1976 májusában az AESZ által számos amerikai magyar szervezetnek (*Ausztráliai Kárpát Szövetség*, AMSZ, CHRR, *Erdélyi Bizottság*, *Erdélyi Baráti Kör*, EVSZ, *Közös Külügyi Bizottság*, *Magyar Külügyi Társaság*) megküldött, együttműködésre felszólító levél volt.¹¹⁹

Az első találkozó hivatalos formában még 1976-ban létrejött, majd a következő évben az *Erdélyi Bizottság* indítványozta egy konferencia szervezését, továbbá az abban az évben megválasztott, az emberi jogokért formálisan kiálló Carter elnök küldöttség által történő megkeresését.¹²⁰ Ezután a szervezetek delegáltjai minden évben összegyűltek Washingtonban, hogy megvitassák az aktuális kérdéseket,¹²¹ majd a rendszeres, hivatalos együttműködés az *Erdélyi Bizottság* kezdeményezésére 1979-től hivatalos formát is öltött, melytől az EVSZ később már végleg távol maradt. A szerveződés ekkor kapta meg az *Észak-Amerikai Erdélyi Koordináló Bizottság* nevet, tagszervezetei pedig az AESZ és a CHRR mellett az 1956-ban alakult *Erdélyi Bizottság* és a *Kanadai Magyar Szövetség* voltak. A szerveződés fő célja az eredmények kiértékelése, a tennivalók megvitatása és meghatározása, a teendők koordinálása volt.¹²² Az AMSZ támogatását is élvező bizottságtól Teleki azt várta, hogy egyfajta „fejtágító” legyen, mivel úgy vélte, hogy a szervezetek vezetői „töbnyire jó szándékú dilettánsok”.¹²³ A laza szerveződés vezetését, az évi közgyűlés összehívását és megrendezését a részt vevő romániai magyar szervezetek évente sorrendben felváltva látták el.¹²⁴

Az 1980-as közgyűlésen a romániai magyarságról szóló könyvek kiadásával kapcsolatos akciók mellett a helsinki utókonferenciák madridi fordulójára előkészített memorandumok ügyét és a konferencia napirendi pontjainak, lehetséges döntéseinek és eredményeinek várható alakulását tárgyalták meg, majd pedig a *Koordináló Bizottság* működésének pontosabb meghatározása volt a feladat: az említett szervezeteken kívül a bizottság munkájában részt vett az AMSZ és a *Közös Külügyi Bizottság*¹²⁵ is. Ekkor megegyeztek abban is, hogy melyek azok

¹¹⁹ Az Amerikai Erdélyi Szövetség levele számos, az erdélyi magyarság jogaiért síkra szálló szervezetnek. 1976. május. HHRF digitalizált archívuma. II. (A) Hungarian Organizations in the West [Alpha], II.A. Észak-Amerikai Erdélyi Koordináló Bizottság. 156.

¹²⁰ Amerikai Erdélyi Konferencia (Tervezet). Uo., 137.

¹²¹ Egy nyugatnémet lap tudósítása az erdélyi magyarok és szászok követeléseiről. *Transsylvania*, 1975/4. 6–7.

¹²² Amerikai-Erdélyi Konferencia (Tervezet). HHRF digitalizált archívuma. II. (A) Hungarian Organizations in the West [Alpha], II.A. Észak-Amerikai Erdélyi Koordináló Bizottság. 137.

¹²³ L. Hermann, 2011. 79.

¹²⁴ Az Észak-amerikai Erdélyi Koordináló Bizottság évi rendes ülése. *Transsylvania*, 1981/3. 11.

¹²⁵ Mind a két szervezet a politikai képviselő szerepét látta el, azért, hogy a kormány és a törvényhozás tagjai képviseljék azt, amit a magyar nép követeléseinek véltek. Az Amerikai Közös Magyar Külügyi Koordináló Bizottságban a legnagyobb emigráns szervezetek vettek részt, amelyek képviselőik révén igyekeztek az amerikai közvéleményt, a sajtót és a végrehajtó hatalmat befolyásolni. L. Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza*. Bern: Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem. Stichting Mikes International, 1985, 318.

a követelmények, amelyeket sürgősen és közösen hangoztatni kell: egyrészt a szabad magyar nyelvhasználat, a teljes körű magyar nyelvű oktatással, a külföldiek magánszállásokon való tilalmának megszüntetésével, valamint magyar könyvek, folyóiratok, újságok beviteli tilalma eltörlésével kapcsolatos követeléseket, másrészt a határátlépések során elvett okmányokról pontos jegyzék adását, majd tulajdonosaiknak történő visszaszolgáltatásukat.¹²⁶

1981-ben az *Észak-Amerikai Erdélyi Koordináló Bizottság*, támogatva a CHRR legnagyobb vámkedvezmény státusának eltörléséért való lobbizását, Reagannek a CHRR-rel egy közös memorandumot írt, amely a státusz kritikája révén módot adott az általános kisebbségi témák felelevenítésére, ugyanakkor az ezzel kapcsolatos kongresszusi meghallgatásokon egyénileg vettek részt. Emellett ebben az évben próbáltak legális megoldást keresni arra a diszkriminációra, amelyet a román hatóságoknak az a döntése okozott, amely megtiltotta, hogy a romániai magyar magánszemélyek előfizethessenek magyarországi sajtótermékekre. Ugyanebben az évben hosszú távú célként tűzték ki a különböző akciókat szolgáló anyagi alap megteremtését, elsősorban egy reprezentatív kivitelű angol nyelvű folyóirat kiadására.¹²⁷

1982-ben elhatározták, hogy a romániai magyarság elnyomásának enyhítésére néhány konkrét kérdést fognak részletesen kidolgozni, és a súlypontot minden akciójukban elsősorban arra helyezni. Döntést hoztak arról is, hogy együttesen igyekezni fognak még több és jól dokumentált hírt szerezni az erdélyi viszonyokról és eseményekről.¹²⁸ Az 1983-ban tartott közgyűlésen¹²⁹ elfogadtak egy javaslat-tervezetet, mely az újonnan alakuló szervezeteket az együttműködésre szólította fel,¹³⁰ és amelyet amerikai kormányzerveknek külön-külön küldött levelek követtek hasonló tartalommal.¹³¹ Mindegyik szerv válaszolt e levelekre, biztosítva a szervezeteket arról, hogy az oktatás ügyének megtárgyalása a román kormánnyal folyamatban van, és hogy több minisztériumban is nyomon követik a legnagyobb

¹²⁶ Az Észak-amerikai Erdélyi Szervezetek Koordináló Bizottságának évi ülése. HHRF digitalizált archívuma. II. (A) Hungarian Organizations in the West [Alpha], II.A. Észak-Amerikai Erdélyi Koordináló Bizottság, 150.

¹²⁷ Jegyzőkönyv az Észak-amerikai Erdélyi Koordináló Bizottság 1981. november 7-én Torontóban tartott évi rendes üléséről. Teleki, FOND 580/1323, 7.

¹²⁸ Az Észak-amerikai Erdélyi Szervezetek Koordináló Bizottságának évi ülése. 1982. november 7. Teleki, FOND 580/1324/4

¹²⁹ *Transsylvania*, 1983/4. 11.

¹³⁰ Határozat az észak-amerikai erdélyi munkásság koordinálására. Teleki, FOND 580/1325, 3.

¹³¹ Coordinating Committee of Transylvania-Hungarian Organizations in North-America levele George Bush alelnökhöz. Coordinator: Committee for Human Rights in Rumania. 1983. november 30. Teleki, FOND 580/1325/4; Lőte Lajos levele Hámos Lászlónak, 1983. április 4. HHRF digitalizált archívuma, II. (A) Hungarian Organizations in the West [Alpha], II. A. Észak-Amerikai Koordináló Bizottság, 110. Lőte Lajos levele Paula Dobrianskynak, 1983. december 31. és Mark Palmernek, 1983. december 31., Teleki, FOND580/1325/11 és 13. Lőte Lajos levele Judith F. Bunchnernek. 1983. december 27., Teleki, FOND 580/1325/mell. 9.

vámkedvezmény státusz meghosszabbításának feltételül támasztott követelményeknek a román kormány részéről történő teljesítését.¹³²

Az 1984-ben megrendezett közgyűlés a következő évben tervezett ottawai konferenciára készülési jegyében telt. A Human Rights Experts Meetingen a *Kanadai Magyar Szövetség* (KMSZ) képviselőjét bízták meg közös képviselettel.¹³³ Itt képviselt álláspontjuk alapja az 1985-ben az *Ellenpontok* szerkesztőjének, Szócs Gézának az ottawai *Emberi Jogok Konferenciájához* intézett memoranduma volt, amelyben lefestette az erdélyi magyarságot ért emberi jogokat sértő állami intézkedéseket.¹³⁴ Az ekkor felállított torontói HHRF-iroda tüntetést szervezett Ottawában a *Kanadai Magyar Szövetség* támogatásával.¹³⁵

Az 1985-ben Torontóban tartott közgyűlés Hámos Lászlót bízta meg azzal, hogy dolgozzon ki egy határozati javaslatot Szócs Géza memoranduma alapján, mivel véleményük szerint az általuk „az erdélyi ellenállási mozgalom vezetőjének” tartott Szócs „ismerte a legjobban a romániai helyzetet és az erdélyi magyarságot ért emberi jogokat sértő állami intézkedéseket”.¹³⁶ Hámos László beszámolt a szintén a helsinki utókonferenciák keretében megrendezett *Budapesti Kulturális Fórumon* végzett munkájáról. Ez volt az első alkalom, hogy magyarországi küldött szólaljon fel egy helsinki utókonferencián a magyar nemzeti kisebbségek védelmében.¹³⁷

1987-ben, Románia legnagyobb vámkedvezmény státuszának felfüggesztése évében az *Észak-Amerikai Erdélyi Koordinációs Bizottság* egy, a romániai magyarság számára kollektív jogokat követelő közös nyilatkozatot fogadott el, miszerint a kisebbség számára kulturális önkormányzatot kell biztosítani, elsősorban az *Ellenpontok* követelése alapján.¹³⁸

A következő évben tartott közgyűlésen a *Magyar Demokrata Fórum* 1988. szeptember 3-i ülésén leszögezett követeléseket tették magukévá, és egy közös nyilatkozatban követelték mind a nemzetközi közösségtől, mind az amerikai és európai kormányoktól a korábban említett falurombolási tervek elleni fellépést,¹³⁹

¹³² Paula Dobriansky (National Security Council) levele Lőte Lajosnak, 1983. március 2., Mark Palmer (Deputy Assistant Secretary for European Affairs) levele Lőte Lajosnak, 1983. március 14., Elliott Abrams (Assistant Secretary Bureau of Human Rights and Humanitarian Affairs) levele Lőte Lajosnak, 1983. március 3., Jonathan B. Rickert (Country Officer for Romania) levele Lőte Lajosnak, 1983. március 11. HHRF digitalizált archívuma, II. (A) Hungarian Organizations in the West [Alpha], II. A. Észak-Amerikai Koordináló Bizottság, 111–117.

¹³³ *Transsylvania*, 1984/3. 13.

¹³⁴ Az Észak-amerikai Erdélyi Szervezetek Koordináló Bizottsága. *Transsylvania*, 1985/4.

¹³⁵ Az ottawai konferencia. *Transsylvania*, 1985/2, 1.

¹³⁶ Jegyzőkönyv. HHRF digitalizált archívuma, II. (A) Hungarian Organizations in the West [Alpha], II. A. Észak-Amerikai Erdélyi Koordináló Bizottság. 63–67.

¹³⁷ Uo.

¹³⁸ *Transsylvania*, 1987/4.

¹³⁹ *Transsylvania*, 1988/4.

amelynek szellemében a bizottság számos európai kormányának, így a francia miniszterelnöknek és az angol miniszterelnöknőnek címzett levelet.¹⁴⁰

Mindezen közös akciók jól példázzák azt, hogy a nyolcvanas évek elejétől kezdve az romániai magyarság emberi jogaiért síkra szálló észak-amerikai magyar szervezetek között volt példa a sikeres együttműködésre. Az eddigi levéltári kutatási eredmények alapján annyi megállapítható, hogy a CHRR–HHRF politikai kultúrájának a politikai emigráció egy korábbi hulláma által képviselt, általa összegyűjtött, leszűrt tapasztalatoknak és támogatásnak, valamint az aktuális fogalomrendszerhez illeszkedően az amerikai pragmatikus szemléletmódú politikai mentalitáshoz való alkalmazkodóképességnek egy sajátosan szerencsés kombinációjával tudta sikerre vinni a romániai magyarság emberi jogainak érvényesítésével kapcsolatos célkitűzéseit a hidegháború alatt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Levéltári források

Teleki Béla hagyatéka: Országos Széchenyi Könyvtár, Kézirattár, FOND 580
HHRF digitalizált archívumai (HHRF digitalizált archívuma / HHRF Archives, New York)¹⁴¹

Irodalom

Balogh Júlia (szerk.): Hámosné Sándor Margit: Változnak az idők, és mi is változunk bennük. *Hitel*, 2007/9. <http://epa.oszk.hu/01300/01343/00068/pdf/20070925-42120.pdf> (Letöltés ideje: 2010. október 25.)

Bárdi Nándor: Az Erdélyi Párt és a regionális politika, *Magyar Kisebbség*, 2003/2–3, 134–137.

¹⁴⁰ Hámos László, Lőte Lajos és Bálintt Károly levele és memoranduma François Mitterrand miniszterelnöknek, 1989. május 9, és egy másik változat szeptember 15-i keltezéssel, valamint ugyanezen személyek levele Margaret Thatchernek, d.n., HHRF digitalizált archívuma., II. (A) Hungarian Organizations in the West [Alpha], II.A. Észak-Amerikai Erdélyi Koordináló Bizottság. 33. és 27.

¹⁴¹ A HHRF levéltári anyagait két hullámban digitalizálta a szervezet. A kettő között van átfedés, de nem minden esetben, ezért a kettőre külön hivatkozási rendszert alkalmaz a szerző. A könnyebb megkülönböztethetőség kedvéért az első, 2009-ben digitalizált anyagok (*HHRF digitalizált archívuma*) római számmal és betűvel, a 2016-ban befejezett digitalizált anyagok (*HHRF Archives*) rendszerét mappa- és dokumentumszámmal vannak jelen tanulmányban jelölve. Ennek rendszerét lásd: <http://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/adatbazis/hhrf-archivum> (Mindkét archívum kikérhető ezen a linken található címen.)

- Bárdi Nándor, Kovács Eszter és Stefano Bottoni interjúja Latkóczy Emesével. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, Társadalomtudományi Kutatóközpont, Kisebbségkutató Intézet, 2016. március 18.
- Bázsa Csaba élete. http://csababazsa.com/His_Life.html (Letöltés ideje: 2011-november 16.)
- Bodor Pál: Háttérvázlat Romániáról. New York–Melbourne: Amerikai Erdélyi Szövetség, Ausztráliai Erdélyi Szövetség, Nemzetőr, 1986.
- Borbándi Gyula: *A magyar emigráció életrajza*. Bern: Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem–Stichting Mikes International, 1985.
- Borbándi Gyula: *Nyugati magyar irodalmi lexikon és bibliográfia*. Budapest: Hittel Kiadó, 1992.
- Borbándi Gyula: *Magyar politikai pályaképek, 1938–1948*. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1997.
- Bottoni Stefano: *Sokfrontos küzdelem. A Romániai Emberi Jogok Bizottsága (CHRR) első évei*. Kézirat, 2016.
- Bottoni, Stefano: Between External Constraint and Internal Crackdown. Romania's Non-reaction to Soviet Perestroika. In Di Palma, Francesco: *Perestroika and the Party. National and Transnational Perspectives on European Communist Parties in the Era of Soviet Reform*. New York, NY, Berghahn, 2019. 160–183.
- Courtney, Bruce J.– Harrington, Joseph F.: *Tweaking the Nose of the Russians: Fifty Years of American-Romanian Relations 1940–1990*. Boulder–New York: East-European Monographs. Columbia, University Press, 1991.
- Egry Gábor: *Az erdélyiség színeváltozása*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2008.
- Erdély.ma, 2007. november 5. <http://www.erdely.ma/tarsmagyarsag.php?id=29384&what=archivum> (Letöltés ideje: 2010. december 25.).
- Erdély védelmében*. New York: Committee for Human Rights in Rumania. Az Emberi Jogok Romániában Bizottság hivatalos tájékoztatója, 1976–1980.
- First Magyar Reformed Church of New York City hivatalos honlapja. <http://www.ny69ref.com/english.html> (Letöltés ideje: 2011 november 16.).
- Hámos László: *A nyugati magyarság felelőssége: eredmények és feladatok*. Hámos László előadása az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem Akadémiai Napokon, 1989. május 1-én.
- Hámos László személyes közlése a szerzőnek, Budapest, 2010 decembere
- Hermann Gabriella: Az Amerikai Erdélyi Szövetség története, 1952–1977. *Magyar Kisebbség*, 2011/3–4. 7–111.
- Hermann Gabriella: Az Amerikai Erdélyi Szövetség európai tevékenysége 1958–1976. *Pro Minoritate*, 2015/Tél, 119–141.
- Hermann Gabriella: A diaszpóra-politika koncepciójának különböző aspektusai és lehetséges tanulságai a kutatás számára. *Kisebbségkutatás*, 2015/2. 50–72.

- In memoriam: Veress Bulcsú (1941. július 26. – 2012. november 20.) <http://www.hacusa.org/hu/hirek/in-memoriam-dr-veress-bulcsu> (Letöltés ideje: 2016. október 22.)
- Kovács Eszter: Challenging the Conventional Wisdom on Ethnic Lobby Success in the United States: the Case of HHRF. *Minority Studies*. 2013, No. 15., 199–222.
- Kovács Eszter: The power of second-generation diaspora: Hungarian ethnic lobbying in the United States in the 1970–1980s. *Diaspora Studies*, 2017, Published online: 08 Nov 2017. <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09739572.2017.1398374> (Letöltés ideje: 2021. december 1.)
- Kovács Eszter interjúja Brogyányi Jenővel, New York, 2015. november
- Kovács Eszter interjúja Szekeres Zsolttal, Budapest, 2016. augusztus 11.
- Laguerre, Michael S.: *Diaspora, Politics and Globalization*. New York, USA – Houndmills, England, Palgrave Macmillan, 2006.
- Ludányi András: Hungarian Lobbying Efforts for the Human Rights of Minorities in Rumania: The CHRR/HHRF as a Case Study. *Hungarian Studies*, 1990/1, 77–90.
- Ludányi András: Programmed Amnesia and Rude Awakening: Hungarian Minorities in International Politics, 1945–1989. In: Romsics Ignác (ed.). *20th Century Hungary and the Great Powers*. Boulder, CO; Highland Lakes, NJ: Social Science Monographs; Atlantic Research and Publications; New York: Distributed by Columbia University Press, 1995, 307–336.
- Mauthner Gabriellával készített interjú. 30 év a nemzet szolgálatában. Vannak vidékek. Duna TV. 2008. jan. 20. Nemzeti Audiovizuális Archívum: <http://nava.hu/id/565120/> (Letöltés ideje: 2016. november 6.)
- Mégis / And Yet*. Dokumentumfilm. Rendező, forgatókönyvíró: Domokos János. Szakértők: Kovács Eszter, Stefano Bottoni. Ikonofil Bt., Dunatáj Alapítvány. 2019. <https://www.youtube.com/watch?v=N7hdtuu-cfk> (Letöltés ideje: 2021. december 1.)
- Nagy Károly szociológussal készült interjú. 30 év a nemzet szolgálatában. Vannak vidékek. Duna TV. 2008. jan. 20. *Nemzeti Audiovizuális Archívum*. <http://nava.hu/id/565120/> (Letöltés ideje: 2016. november 6.)
- Novák Csaba Zoltán: *Holtvágányon. A Ceausescu-rendszer magyarságpolitikája II. 1974-1989*. Csíkszereda: Pro Print Könyvkiadó, 2017.
- Ogilvy & Mather reklámszakértő cég hivatalos honlapja. http://www.ogilvy.com/About/Our-History/Ogilvy_Mather.aspx (Letöltés ideje: 2011. november 6.)
- Oláh Sándor: A népszolgálat eszméje Erdély felemelésében, 1940–44. In: Bárdi Nándor – Filep Tamás Gusztáv – Lőrincz D. József (szerk.): *Népszolgálat. A közösségi elkötelezettség alakváltozatai a magyar kisebbségek történetében*. Pozsony: Kalligram Kiadó, 2015. 72–90.

- Papp Z. Attila: *Beszédből Világ. Elemzések, Adatok Amerikai Magyarokról*. Budapest: MTA KKI, 2008.
- Sárándi Tamás: Az Erdélyi Párt krónikája. [Murádin János Kristóf: “Mindent Erdélyért!” Az Erdélyi Párt története 1940 és 1944 között. Kolozsvár: Scientia Kiadó, 2019, 305 oldal.] *Regio*, 2019/4. 202–211.
- Sisa István: *Őrtállás Nyugaton*. Morristown, N. J.: Vista Kiadó, 2004.
- Szász Zoltán: *Erdély védelmében*. Budapest – Washington: Bíró Family Kft., 1996.
- Szőczy Árpád: *A romániai forradalom kitörésének valódi története*. Temesvár: Universe Kiadó, 2013.
- Tibori Szabó Zoltán: *Teleki Béla erdélyisége. Embernek maradni embertelen időkben*. Kolozsvár: Nis Kiadó, 1993.
- Tímár Norbert: Az Erdélyi Magyar Hírügynökség (1983–1989) története. *Regio*, 2019/2. 182–210.
- Udvardy Frigyes: *A romániai magyar kisebbség történeti kronológiája 1990–2006*. 2001. szeptember 21. <http://udvardy.adatbank.transindex.ro/index.php?action=keres> (Letöltés ideje: 2011. augusztus 21.)
- Weiner, Robert: The U.S. Policy of Differentiation Toward Romania. In: Quinlan, Paul D. (ed.): *The United States and Romania. American-Romanian Relations in the Twentieth Century*. Woodland Hills, CA: American-Romanian Academy of Arts and Sciences, 1988.
- Will the United States Endorse Cultural Genocide in Rumania? [Az Egyesült Államok jóvá fog hagyni egy kulturális tömeggyilkosságot Romániában?]. *The New York Times*, Friday, May 7, 1976. A15.
- Witnesses to Cultural Genocide*. First-Hand Reports on Rumania’s Minority Policies Today. New York: American Transylvanian Federation Inc., Committee for Human Rights in Rumania., 1979. <http://www.hungarianhistory.com/lib/witness/wit00.htm> (Letöltés ideje: 2011-08-21.)
- Zake, Ieva: *Anti-Communist Minorities in the U.S. Political Activism of Ethnic Refugees*. New York: Palgrave Macmillan, 2009.